

KELÂM AÇISINDAN FİYATLARIN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Yrd. Doç. Dr. Arif YILDIRIM (*)

Eşya fiyatlarının yükselişi ve düşüşünün Allah'ın fiili mi yoksa insanların fiili mi olduğu, Allah'ın fiili ise insanların, insanların fiili ise Alah'ın bunda bir dahlinin bulunup bulunmadığı İslâm kelâmcıları arasında tartışma konusu olmuştur.

Diğer kelâm problemlerinin olduğu gibi, bu meselenin ortaya çıkışında da birtakım sosyal, siyasî ve ekonomik sebeplerin etkisi olduğu muhakkaktır. Kelâmı ilgilendirmesinde; hadislerde “fiyatları belirleyen Allah'tır” ifadesinin geçmesi, böylece kaza ve kaderin ilâhî ve beşerî irade ve fiillerin münasebetiyle ilgili bölümünü ve Cebriyye, Kaderiyye-Mutezile ile Ehl-i Sünnet gibi kelâm mekteplerinin bu bölüm hakkındaki farklı yorumlarını bir defa daha gündeme getirmesi etkili olmuştur.

Kelâmın fiyatlar meselesiyle ilgilendiğine günümüzde -bildiğimiz kadarıyla- ilk değinen, muhterem hocamız Şerafettin Gölcük'tür. Hocamız Doçentlik tezi olarak sunduğu kitabında ve Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde¹ yazdığı “Kelâmî Açından Fiyat Artış ve Düşüşleri” isimli makalesinde konuyu ele almıştır. Bizim bu makalemiz konuya biraz daha geniş boyutlu olarak eğilmek düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

1. Fiyatlar Meselesi İle İlgili Kavramlar

Bu meseleye geçmeden önce, Arapça'da fiyatları ifade etmek üzere kullanılan *si'r* ve türevleriyle ona bağlı olan *ruhs* ve *gala* kelimelerinin Arapça'da ve kelâm dilindeki manalarını görelim.

Lügatta '*si'r*' satılık nesnenin satılacağı değer demektir ki buna *narh* ve fiyat denir. *İs'âr* ve *tes'ir* ise bir şeye *narh* koymak, yani bir şeyin satılacağı değeri belirlemek ve belli değer üzerinden onu alıp satmak mânasına gelirler. *Galâ*, fiyatların yükselmesi; *rahs*, ucuzlaması, *ruhs* ise ucuzluk demektir².

*) Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1) Bkz. Gölcük, Şerafettin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, İst. 1979, s. 245-250 ve AÜ. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: V, Erzurum 1982, s. 25.

2) Asım Efendi, *Okyanus (Kâmus Tercemesi)*, (büyük boy 3 cilt halinde), İst. 1272 h, I, 893-94, III, 891, II, 379.

Kelâmcıların Si'r Kelimesine Verdikleri Mânalar:

a. *Mû'tezile'den Kadı Abdu'l-Cabbar'a* (ö. 415/1025) göre *si'r*: Eşyanın satış fiyatlarının bâyi ve müşteri arasında karşılıklı rızalaşma yoluyla takdir edilmesidir. Bu kelimenin malların satış bedelini, yani satış fiyatını takdir etme manasında değil de, fiyatın kendisi veya eşya mübadelesi suretiyle alışveriş yapmada değer kabul edilen altın ve gümüş gibilerin yerine ikame edilen mal hakkında kullanılması nadirdir³. Bu ifadeye göre *si'r*, *semen*'den farklıdır. Çünkü ikincisi fiyatın kendisi, birincisi ise fiyat takdir etmektir.

Abdu'l-Cabbar'ın "*Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*"deki ifadesi "*el-Muğni*"deki ifadesinden farklı olup, şöyledir: "*Si'r*, eşyanın insanlar arasındaki alışverişin belirlediği fiyatı (piyasa değeri), '*semen*' ise satılan malın karşılığı olan hakiki değeridir. '*Ruhs*' bir şeyin, belli bir vakit ve belli bir şehirde alışılmış fiyattan daha az bir bedelle satılmasıdır. '*Ġalâ*' ise '*ruhs*'un zıddıdır"⁴. Şu halde belli yer ve zamanlarda galip olan fiyat miktarından fazla olan fiyat '*ġalâ*', bundan az olan fiyat ise '*ruhs*'tur.

Abdu'l-Cabbar'ın *el-Muğni'de*, '*si'r*' kelimesine verdiği mâna, '*ruhs*' ve '*ġalâ*' kelimelerine verdiği mana ile de bağdaşmamaktadır. Zira son iki durumu fiyatın takdirine bağlaması, yani "fiyatların normalin altında veya üstünde takdir edilmesidir" demesi gerekirken, bunları fiyatın kendisine bağlamaktadır. Öte yandan mezkûr iki kelimeye *el-Muğni'de* verdiği mâna ile *Şerhu'l-Usul* de onlara verdiği mana da farklıdır. Çünkü, *el-Muğni'de* bu iki kelimeyi satışa değil, fiyata nisbet etmektedir⁵.

Nitekim daha sonra değineceğimiz gibi Âmidî (551-631 / 1156-1270) bu durumu farketmiş olmalı ki, mezkûr üç kelimeyi daha uyumlu bir tarzda târif etmiştir.

b. Ehl-i Sünnet Kelâmcılarına Göre Si'r:

ba) Bakıllânî (ö. 403/1013) mezkûr kelimelerin târifiyle uğraşmadan asıl tartışmaya geçmiştir. Ancak, ifadelerinden, onun, '*si'r*'i 'her türlü fiyat' manasında aldığı sonucu çıkarılabilir⁶.

bb) Cüveynî (ö. 478/1085) '*si'r*'i "Eşya bedellerinin miktarlarını ortaya koymak" diye tarif eder⁷.

bc) Âmidî ise '*si'r*'i "Eşya değerlerini takdir etmek", '*ġala*'yı "bu değerlerin yüksek olarak, '*ruhs*'u ise bu değerlerin düşük olarak takdir edilmesidir" diye târif et-

3) el-Kadı Abdu'l-Cabbar, Ebu'l-Hasan b. Ahmed el-Hemedânî, *el-Muğni fi Ebu'abi't-Teuhid ve'l-Adl*, Muhammed Ali An-Neccar ve Abdu'l-Hâlim en-Neccar Tahkiki, el-Kahire, 1385/1965, cüz XI, s. 55-56.

4) A. mlf., *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Abdu'l-Kerim Osman Tahkiki, 3. Baskı, el-Kahire 1308/1988, s. 788-89.

5) A. mlf., *el-Muğni*, II, 55-56.

6) el-Bakıllânî, Ebu-Bekir Muhammed b. et-Tayyib. *Kitabü't-Temhid*, Richard Josef Mc. Carthy Tahkiki, Beyrut 1405 / 1985, 1. Baskı s. 309.

7) el-Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meali Abdu'l-Melik, *Kitabu'l-İrşad*, Es'ad Temim Tahkiki, Beyrut 1405/1985, 1. Baskı, s. 309.

mekte⁸ ve bu suretle Kadı Abdu'l-Cabbar'ın beyanlarındaki tutarsızlıktan kurtulmakta; ancak, onun târifini yapmakla Eş'ariler'den ayrılmaktadır.

bd), Taftazânî (ö. 792/1390) de aynen Kadı Abdu'l-Cabbar'ın tarifini yapmakta ve sonra 'ğala' ve 'ruhs'u yine onun el-Muğni'deki beyanına uygun olarak vere- rek⁹ onun, sözünü ettiğimiz durumuna düşmektedir.

be) S. Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) 'si'r'i ğala ve ruhs ile tefsir etmektedir¹⁰ ki bu, fail ile fiili veya muzaf ile muzafun ileyihi karıştırmaktan başka bir şey değildir.

İlk bakışta yukarıdaki farklı mânaların kelâmla değil, lügatla ilgili olduğu düşünülebilir. Ancak farklı olan bu târifler, yukarıda da belirttiğimiz gibi, esasen fiyatlar konusu ile ilgili bir hadisten esinlenen kelâmcıların ilâhî ve beşerî fiiller arasındaki münasebete dair farklı yorumlarıyla ilgilidirler¹¹. Bu itibarla Mu'tezile adına Abdu'l-Cabbar, Eş'ariler adına Cüveynî 'si'r'i târif ederlerken kendi görüşlerini esas almışlardır. Eş'ariler'den Âmidî ve Taftazânî ise mezhepleri hilâfına olmasına rağmen, Mu'tezile'nin târifini tercih etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet'in fiyatlar konusu ile ilgili görüşüne ilk değinenin kim olduğu konusunda şimdilik yeterli bilgimiz yoktur. İbn Fûrek(ö. 406/1015)'in açıklamalarına göre İmam Eş'arî (ö. 324/935) bu konuya değinmiştir. Bu konuya nisbeten geniş yer veren, Eş'arî, Bakillanî ve Âmidî'dir. Cüveynî, Adududdin el-İcî (ö.755/1355) ve Taftazânî meseleyi özetlemekle yetinmişlerdir.

2. Ehl-i Sünnet'e Göre Fiyat Dalgalanmalarının İzahı

Fiyat dalgalanmaları konusunun hadislerde yer aldığı belli olmasına paralel olarak, kelâmda da yerini almaya başladığını görmekteyiz. Şimdilik İbn Furek'ten öğrendiğimiz kadarıyla mezkûr konu, rızıklar meselesiyle birlikte Eş'arî tarafından da ele alınmıştır. İbn Furek, Eş'arî'nin bu husustaki görüşünü şu tarzda hulasa etmektedir:

"Ebu'l-Hasan el-Eş'arî eşya fiyatlarında meydana gelen yükseliş ve düşüşlerin Allah'tan olduğunu söylüyor ve bunu şu tarzda açıklıyordu: Allah kalblerde mallara karşı arzu ve onların yokluğundan dolayı korku uyandırarak malların fiyatlarının artmasını ve kalblerdeki bu arzu ve korkuyu azaltarak malların fiyatlarının azalmasını sağlar. Şu halde fiyatları belirleyen Allah'tır. Çünkü Allah'tan başka bu arzu ve korkuyu insanların kalplerine atacak

8) Bkz. el-Âmidî, Seyfüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Ebkârü'l-Efkâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, No: 747, vr. 100a.

9) et-Taftazânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Mekasid*, İst. 1277 h, II, 120.

10) el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevakif* (Haşiyeleri ile birlikte 3 cilt halinde) III, 138.

11) Hasan Çelebi, *Haşiyeye alâ Şerhi'l-Mevakif*, III, 138, Krş. Mes'ud Şirvanî, *Haşiyeye alâ Şerhi'l-Mevakif*, III, 138.

olan biri yoktur. Ancak Allah bu arzu ve korkuyu bazen vasıtasız olarak (doğrudan), bazen de üstün kuvvete sahip bir hükümdarın halka korku salmak, baskı ve abluka uygulamak suretiyle mallara olan ilgiyi ve dolayısıyla onların fiyatlarının artmasına yol açması gibi bir takım sebeplerle yaratmış olabilir. Eş'ari her iki durumda da fiyatların yükselişinin Allah tarafından yaratılmış bir hadise olduğunu söyler ve bu konuda Ehl-i Sünnet'in diğer bir kısım kelâmçılarından naslardan da yararlanarak yaptıkları gibi, hâdiseleri bir takım sebeplere bağlamazdı. Çünkü Eş'ari bu sebeplerin, hâdiselerin meydana gelmesinde aksi düşünülemez şekilde zorlayıcı etkilerinin olduğu kanaatinde değildi. Bilakis o, belli sonuçları verdiklerine alışık olduğumuz sebeplerin mevcut olmasına rağmen Allah'ın beklenmeyen bazı sonuçlar yaratabileceğini ve bunun Allah'ın hikmetine aykırı düşmeyeceğini, zira sebeplerin mutlaka gerektirici olmadığını söylüyordu.¹²

Eş'ari'nin bu görüşünü aynen kabul ve onu daha ayrıntılı olarak ele alan Bakılanî şunları söylüyor:

"Fiyatların yükselmesi ve düşmesi Allah tarafından olup, mal ve eşyanın azlığı veya çokluğu ile ilgili değildir. Allah; bir yandan müşterilerde malların satın alınmasına dair talepleri, diğer yandan bâyilerde daha yüksek fiyatla satmak düşüncesi ile mallarını satışa sunmama duygusunu çoğaltan sebepleri yaratarak fiyatları yükseltir. Ayrıca canlıların Allah tarafından gıdalara muhtaç durumda yaratılması da gıda maddelerine olan ilgiyi arttıran diğer bir sebeptir ve eğer canlılar gıdalara ihtiyaç duymasalardı gıda maddelerine değer vermez ve onları elde etmeyi tasarlamazlardı.

"Bir kral bir kale veya kent ehline abluka uygulayıp dışarıdan onlara yiyecek ulaşmasını engellediği vakit, ellerindeki giderek azalması üzerine fiyatlar artmaz mı ve bu artışın kuşatmayı yapan kral tarafından yapıldığı söylenemez mi?" denilirse, deriz ki: Bu gibi durumlarda meydana gelen fiyat artışlarının kuşatmayı yapan krala izafe edilmesi mecaz ve asıl maksadı aşan ifade yoludur. Nitekim yine kralın açlıktan, işkence ve sefaletten veya kuşatmadan dolayı halkı öldürdüğü de söylenir. Halbuki hakikatte öldüren kral değildir. Kral sadece, meydana gelmeleri halinde Allah'ın, ölmeyi ve zarara uğramayı yarattığı bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Bu itibarla ölümün ve zarara uğramanın kralın faaliyetine nisbet edilmesi mecazidir.

"Meydana gelen pahalılık, mezkûr misalde kuşatmayı yapan kralın fiilinden, doğrudan olmasa bile tevellüt yoluyla meydana

12) İbn Furek, Ebubekir Muhammed b. el-Hasan, Mücerredü Makalâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'ari. Daniel Gimaret Tahkiki, Beyrut 1987, s. 138-139.

gelmektedir. Çünkü o, kuşatmayı yapmasaydı pahalılık olmazdı” denilirse, deriz ki: Durum sizin sandığınız gibi değildir. Çünkü eğer onlar yenilecek ve içilecek maddelere ihtiyaç duymayacak bir tarzda yaratılmamış olsalardı, yiyecek ve içecekleri için pahalılık sözkonusu olmazdı. Bundan anlaşılıyor ki, pahalılık, insanları ve diğer canlıları gıda maddelerine ihtiyaç duyacak nitelikte yaratan Allah’ın fiili sebebiyle meydana gelmiştir. Eğer Allah onları bu özellikte yaratmasaydı, ona muhtaç olmaları ve dolayısıyla fiyat artışları sözkonusu olmazdı.

Ayrıca Allah, canlılarda gıda almaktan yüzçevirme ve ölmeyi tercih etme duygusunu da yaratabilirdi ki o takdirde de satıcılar ellerindekini, nadir bulunan cinsten olsa da, belli bir meblağ ödeyerek satın almazlardı.

Ayrıca eğer fiyatların aşırı şekilde artması, misalimizde, kuşatmayı yapmak suretiyle satıcıları gıda maddelerinin fiyatlarını arttırmaya sevk ve mecbur eden kralın fiilinden dolayı olup, bu kuşatmayı yapmaması halinde, sanıldığı gibi, fiyat artışı meydana gelmemiş olsaydı; o takdirde muhasara altında açlıktan ölmeleri durumunda onları öldürenin kral olması lâzım geleceği gibi; kuşatmayı kaldırıp gıda maddelerinin ulaşması suretiyle içeridekilerin sağ (canlı) kalması durumunda, bu canlı kalma işinin de kral tarafından yapılmış olması gerekecekti. Halbuki ölümü ve hayatı yaratan Allah’tır. İşte bu anlattıklarımız gösteriyor ki, fiyatların artışı veya düşüşü Allah tarafından yaratılmakta; O’nun fiili, takdiri, kazası ve kaderine istinad etmektedir. Çünkü bu, hâdis bir şeydir ve her hâdis ancak Allah’ın meydana getirmesi, yaratması ve dilemesi ile meydana gelir. Allah’tan başka bir yaratıcı yoktur.”¹³

Ancak, Allah’ın fiyatların yükselmesi veya düşmesini yaratması bazen kullar tarafından iktisab edilmemiş açık sebeplerle, bazen de Mutezile’nin zikrettikleri misallerde olduğu gibi, kullar tarafından iktisab olunan sebeplerle meydana gelmiş olabilir. Kullar tarafından iktisab olunmayan sebeplere misal olarak, yağmurların kesilmesi sonucu meydana gelen kuraklığın sebep olduğu ekin azlığı veya tamamen yanmasını verebiliriz. Bu durumda azalan ve şiddetle ihtiyaç duyulan toprak ürünlerine ilgi artar; bu da ürünün azlığı ve ona duyulan ilgi dolayısıyla fiyatların yükselmesine yol açar. Zikrettiğimiz bu sebeplerin zıtlarının bulunması halinde de fiyatlar düşer. Kullar tarafından iktisab olunan ve fiyatlarda dalgalanmaya yol açan fiillere (meslâ yollarda tehlike oluşturmak, alışverişi engellemek, malları satışa sunmayı yığmak gibi sebeplere¹⁴) gelince, Eş’arîler’e göre iktisab, kulların, bu fiilleri-

13) el-Bakillânî, *et-Temhîd*, s. 231; Krş. Şerafeddin Gölçük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, 1. Baskı, İst. 1979, s. 245-50.

14) et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makasid*, II, 120.

ni yaratması anlamına gelmez. Çünkü o fiillerin yaratıcısı Allah'tır; kullara ait hâdis kudretin yaratmada te'siri yoktur, o itibarla iktisab da Allah'ın yaratmasına bağlıdır. Demek ki, fiyatların hepsi Allah'ın hükmü üzere caridir. Çünkü, eşya bedellerinin miktarlarının ortaya konması, malların az ve dolayısıyla kıymetli, çok ve dolayısıyla ucuz oluşu, insanların kasıt, azim ve iradelerini ve sebepleri mal edinmeye çevirmek, mallara olan arzuları çoğaltıp azaltmak vb. kulların irade ve ihtiyarları dışında kalan hususlar gibi, fiyatlar konusunda kulların ihtiyarına bağlı olan hususlar da Allah'ın fiilidir. Çünkü, Allah'tan başka bir yaratıcı yoktur ve Mu'tezile'nin "fiyatları belirlemenin mutlaka kulların fiillerinden olduğu" yolundaki iddiaları, kulların amelleri konusundaki beyanlarımızla yeteri kadar reddedilmiştir¹⁵.

Fiyatların çıkış ve inişi bazen mezkûr iki sebebin bir araya gelmesinden, bazen bizim izah edemeyeceğimiz hususî semavî sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Nitekim bazen fiyatların yükselmesini gerektiren açık sebepler bulunduğu halde ucuzluğun, bazen de ucuzluğu gerektiren sebeplerin bulunmasına rağmen pahalılığın olduğunu müşahade ediyoruz¹⁶. Şu halde mus'ir (müsa'ir) yalnız Allah'tır. Nitekim bu hususta ileride ele alıp etrafıca inceleyeceğimiz bâzı hadisler de rivayet edilmektedir.

3. Genel Olarak Mu'tezile'ye Göre Fiyatlar Meselesi

Eş'ârî kelâmcıların verdikleri beyanata bakılırsa, umumiyetle Mu'tezile'ye göre fiyatların yükselmesi veya düşmesi mutlak olarak kulların bazen doğrudan doğruya, bazen de tevellüt yoluyla (dolaylı olarak) meydana gelen fiillerinin sonucudur. Kulların doğrudan fiillerinin sonucu olması; meselâ vatandaşların belli bir yer ve vakitte eşyaya değer biçmek konusunda anlaşması ve rızalaşması suretiyle olur. Dolaylı olarak (tevellüt yoluyla) kulların işlerinin sonucu olması meselâ; ya bir kısım kişilerce yollarda tehlike oluşturularak, kentlin muhasara edilip sakinlerine bir süre baskı uygulanarak alışveriş yapmalarının engellenmesi ve cinslerin (mal stoklarının) yığılması gibi davranışlarla, halkın mallara olan ilgisinin arttırılıp, fiyatların yükselmesine; veya devletin hububat ambarlarını açıp halkın ihtiyacı kadar satın almasına imkân vererek piyasadaki talebi düşürmesi suretiyle fiyatların düşmesine zemin hazırlaması yoluyla olur. Her iki tür davranış da insanlara aittir. O itibarla birinci tür davranışlar için: "*Pahalılığı gerektirdi, fiyatları yükseltti, pahalılık zamanıdır*" denilerek, bunlara sebebiyet verenler yerilir; ikinciler için de; "*Ucuzluk getirdi, fiyatların düşmesini sağladı*" denilerek sahipleri övülür¹⁷. İşte bütün bunlar Mu'tezile'ye göre fiyatlarda görülen dalgalanmaların insan fiillerinden kaynaklandığını gösterir.

15) el-Cüveynî, *el-İrşad*, s. 309.

16) el-Âmidî, *Ebkâr*, vr. 101 b; Krş. Adududdîn Abdurrahman el-İcî, *el-Mevakîf* ve el-Cürcanî, *Şerhu'l-Mevakîf*, İst. 1311, (3 cilt halinde) III, 138-39; ve et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makasîd*, II, 120.

17) Bkz. el-Âmidî, *Ebkâr*, vr. 100a; et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makasîd*, II, 120.

4. Özet Olarak Mu'tezile'den Kadı Abdu'l-Cabbar'a Göre Fiyatlar

Eşyanın fiyat miktarlarının yükselip düşmesi, belli tarzlarda olmak üzere, bazen Allah'tan, bazen de insanlardan, meselâ devletten kaynaklanır. Bu itibarla 'si'r'in sebebi her kim ise ona izafe edilmelidir¹⁸. Meselâ fiyatların düşmesi Allah'ın belli bir vakit belli bir şeyi çoğaltması neticesinde o şeyin çokluğu sebebiyle olmuş ise; yahut Allâh'ın yarattığı bir kısım durumlar dolayısıyla belli bir mala olan ihtiyacı azaltması sebebiyle olmuş ise; veya mallara duyulan ihtiyacın azalması Allah'ın, canlıların ölümüne yol açan veba gibi salgın hastalıkları yaratması dolayısıyla olmuş ise; yahut ucuzluk Allah'ın, satıcıları başka bir metaa muhtaç kılıp onu elde etmek için eldeki malları ne pahasına olursa olsun satmaktan başka bir çare bırakmaması neticesinde olmuş ise; yahut ilahî kanun, inen bir afet sebebiyle bâzı vaktlerde hayvanların telef olması tarzında cari olmuş ve bu durumun sebep olduğu korku, insanların bâzı hayvan veya insan yiyeceklerini satmaya sevketmesi suretiyle ucuzluk meydana gelmiş ise, bu gibi ucuzluk sebeplerinin Allah'a izafe edilmesi gerekir. Çünkü mezkûr sebepleri yaratan Allah'tır ve Allah'ın yarattığı şeylerin O'na izafe edileceğinde şüphe yoktur¹⁹.

Aynı şekilde; fiyatların alışıldandan yüksek olması Allah'ın yaratmış olduğunu belirttiğimiz mezkûr sebeplerden başka yine O'nun yarattığı bir takım sebepler dolayısıyla olmuşsa bunun Allah'a izafe edileceği de şüphesizdir. Meselâ, Allah'ın ellerdeki ihtiyaç duyulan nesnelere azaltması, yahut, bol olsa bile, ona ihtiyaç duyan nüfusu çoğaltması, yahut ona olan ihtiyaç ve isteklerini kuvvetlendirmesi, veyahut insanlara bu nesneyi elde etmeyi terkten korkmalarını gerektirecek olan bir muamelede bulunması gibi durumlarda fiyatların yükselmesi Allah'a izafe edilmelidir. Hasılı, eşyanın ucuzlama veya pahalılaşması Allah'ın yarattığı sebepler dolayısıyla olmuşsa onlar Allah'a izafe edilmelidir²⁰.

Buna mukabil eğer ucuzluk sebebi bir kısım devlet idarecilerinin veya mârufu emir ve münkeri nehiy işini yürütenlerin güzel davranışları sebebiyle olmuş ise, bunun da hem onlara hem de Allah'a izafe edilmesi mümkündür. Şöyle ki: Devletin alıcı ve satıcılara zarar getirmeyecek şekilde ve ilgililerle anlaşarak tadilatla bulunmak maksadıyla bâzı ticaret eşyasına fiyat takdirinde bulunmayı millet menfaatına uygun görmesi mümkündür. Bunun gibi, devletin yürütülmekte olan fiyatların halka haksızlık yapmaktan sakınmayan bâzı kişilerce takdir edildiğini, yahut mevcut durumun ihtiyaçlı kesimi ve başkalarını karışıklığa ve ayaklanmaya götürceğini görmesi durumunda ise rızalarına başvurmamaya ticaret erbabını, onlara zarar verecek derecede aşırı olmamak kaydıyla, belli bir fiyat üzerinden satmaya zorlaması da mümkündür. Çünkü bu davranışta ammenin yararı bulunduğu açıktır.

Fukahadan çoğunun zorla fiyat takdir etmeyi doğru bulmaması, söylediğimiz haklı sebeplerin bulunmaması durumuna mâtuftur. Yoksa, durum, dediğimiz gibi ise, devletin fiyatlara müdahalesini tanımamaya yol yoktur. Bunu kabul etmeyen,

18) Abdu'l-Cabbâr, *el-Muğni*, cüz. XI, s. 55; Krş. a. mlf., *Şerhu'l-Usulü'l-Hamse*, s. 788.

19) Abdu'l-Cabbar, *el-Muğni*, XI, 57.

20) A. g. y.

tamamen yanlış bir fikri ileri sürmüş olur. Çünkü bunu inkâr etmekle, dindeki diğer iyi işleri ve faydalı öğütleri inkâr etmek arasında fark yoktur. Meselâ, halkın sahipsiz araziye onarıp işleme serbestliğinin bil'âhara ammeye zarar verecek seviyeye ulaşacağından endişe etmesi durumunda devletin müdahalede bulunarak arazi edinme imkânını durdurması ve halkı buna uymaya zorlaması caizdir. Bu, caiz ise fiyatlara müdahalesi neden caiz olmasın? Ayrıca İslâm yurdunda bir bölünmenin meydana gelmemesi için devletin, idare ettiği fertleri askerliğe ve savaşa zorlama yetkisinin bulunduğu mâlûmdur. O halde fiyat ayarlama işinin de böyle olmasına engel olacak ne vardır?

Öyleyse, fiyatların yükseltilmesi bir kısım zalim kişi veya toplulukların, meselâ ihtiyaçlıları öldürmek suretiyle ellerdeki belli malları azaltması, yahut bu gibi kişilerin belli maksatlarını gerçekleştirmek için kendiliklerinden fiyat belirlemeye kalkması, yahut ellerindeki stokları satabilmek için, başkalarının ellerindeki malları satmalarına engel olmak istemesi gibi sebeplerle ise bunun ve buna benzer yollar ile ucuzlama sebeplerinin Allah'a değil, insanlara bağlanması gerekir. Bu gibi davranışlara razı ve teslim olunmayıp faillerinin, çaresi varsa, bundan men edilmelerinin gerekliliği de, bunların, Allah'a değil, insanlara ait bulunmaları dolayısıyladır. İşte bu gibilerin Allah'tan olmaması gerekir. Zira kabul edilmemesi, hoş karşılanmaması ve engellenmesi dinen caiz olan bir işin Allah'a izafe edilmesi caiz olmaz. Aksi halde yasakladığı ve irtikâp edilmeleri halinde cezalandıracağını bildirdiği masiyetleri de Allah'a izafe etmek caiz olacaktır.

Ama eğer fiyatların takdirinin sebebi, Allah'ın fiili ise bunun Allah'a izafe edilmesini kabul etmek gerekir.

Bununla birlikte, başkalarına büyük ölçüde bir zarara sebep olmamak kaydıyla, insanların meşru kazanç sağlamak üzere bir kısım mallara fiyat biçmesi de dinen imkânsız değildir. Zira mal sahibi mülkü hakkında hüküm verme hakkına sahiptir. Onu mâkul belli bir fiyatla satabileceği gibi, ammeye zarar vermemek şartıyla, hiç satmama hakkını da haizdir. İşte bu durumdaki fiyat takdirlerinin sahiplerine izafe edilmesi imkânsız değildir. Bununla birlikte, bu davranışları mübah kılması ve sahiplerini aynı gaye üzerinde toplaması bakımından onların Allah'a izafe edilmesi de mümkündür.

Hasılı, dinde fiyatları yükseltmeye veya indirmeye etkili olan bütün davranışlar alıcı ve satıcıya zarar vermeyecek şekilde sağlam esaslara bağlanmıştır. Nitekim Allah'ın Rasûlü'nden "Mallarını satmak için çevreden çarşı ve pazarlara gelmekte olan kabile veya fertleri şehir dışından karşılayıp mallarını ucuza satın almaktan man"e dair sabit olan hadisin devamında: "İnsanları Allah'ın, kendilerini birbiriyle rızıklandırmaları hususunda serbest bırakınız" buyurulmaktadır ki bu, şu sonucu gerektirmektedir: Ticaret eşyası, mülk edinmeyi gerektiren meşru yollardan elde edilmek kaydıyla, sahiplerinin mülkü olmakla birlikte; bunların, ammenin zararına olacak tarzda fiyat biçmeleri de doğru karşılanmamaktadır²¹.

21) A. g.e., s. 58.

Abdu'l-Cabbar; 'si'r'in belli şekilleri olan ucuzluk ve pahalılığın târiflerinde geçen "Belli bir yer ve zamanda alışılmış fiyat miktarlarının seviyesinden düşük veya yüksek olma" kaydı ile ilgili olarak şu açıklamayı ilâve etmektedir: Ucuzluk ve pahalılıkta bu hususun dikkate alınması gerekir. Çünkü malın mübayaa edildiği yerden başkasındaki fiyat yüksekliği veya düşüklüğüne bakılmaz. Onun içindir ki meselâ kışın buz fiyatlarının yazın normalinden düşük olması ucuzluk olarak değerlendirilemez. Çünkü bunda iki zamanın durumu farklıdır. Bunun gibi, soğuk memleketlerdeki buz fiyatlarının sıcak memleketlerdeki buz fiyatlarından düşük olması da bir ucuzluk sayılamaz. Şu halde söylediğimiz gibi pahalılık ve ucuzluktan sözedebilmek için, zaman ve mekânı gözönünde bulundurmak lâzımdır.

Hulasa, sonraki Mu'tezile kelâmcılarından Abdu'l-Cabbar'ın görüşüne göre fiyatların yükselmesi veya ucuzlaması bâzen Allah tarafından, bâzen de devlet tarafından olabilir.

Allah tarafından olan fiyat yükselmesi, meselâ, Allah'ın satışa konu olan nesnelere azaltması ve ona muhtaç olanların sayısını çoğaltması; fiyat düşmesi ise, o nesnelere çoğaltıp onlara talep duyanların sayısını azaltması suretiyle olur.

Devlet tarafından olan fiyat takdiri ise, devletin idare ettiği halka belli bir fiyat ile satmayı teklif etmesidir.

Abdu'l-Cabbâr bu bahsi bitirirken şu soru ve cevaba yer veriyor:

"Piyasa fiyatları Allah'ın kaza ve kaderiyle midir? diye sorarsan, "Kayıtsız şart-sız evet", derim. "Eceller, rızıklar ve fiyatların hepsinin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu söylemekle kendinize Kaderriyeye adını vererek "Kaderriyeye şu ümmetin mecusileridir" hadisinin kapsamı altına girmiş olmuyor musunuz?" denilirse, deriz ki: "Hayır, çünkü bu, yergi (zemm) bildirem bir isimdir ve buna ancak yerilen görüşe sahip olanlar müstehaktır. Halbuki biz bu görüşte değiliz." 22

Ehl-i Sünnet'ten Hasan Çelebî (886/1481) ve Mes'ud Şirvanî "Stokları azaltmak ve onlara olan talepleri çoğaltmanın Allah'tan, satılacak malların miktar ve değerlerini belirlemenin ise insanlar tarafından olduğunda bir görüş ayrılığı yoktur. Tartışma mutlak mânada fiyat ve onun belirleyicisinin kim olduğu konusundadır" demektedirler²³.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, fiyatları belirleyen müsessir konusundaki tartışmanın kelâmcıları ilgilendirmesinin sebebi, bu meselenin hadislerde gelmiş olmasıdır. Kelâmî tartışmalara zemin hazırlamaları bakımından bu hadislere kısaca göz gezdirmede yarar vardır.

22) el-Kadı Abdu'l-Cabbar, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, s. 788-89.

23) Bkz. Hasan Çelebî, b. Muhammed el-Fenarî, *Haşiye alâ Şerhi'l-Mevakif* (3 ciltlik Şerhu'l-Mevakif'in Siyalkütü ve Mes'ud Şirvanî'nin Haşiyeleri ile birlikte). İst. 1311, III, 138; Karş. Mes'ud Şirvanî, a. g. y.

5. Fiyatların Yükselmesi ve Düşmesine Dair Hadisler ve Bunlarla İlgili Yorumlar:

İmam Ahmed (164-241/780-855), el-Bezzar (ö. 292/905), Ebû Yâlä (210-307/825-919), Ebû Dâvud (ö. 204/819), Tirmizî (209-279/824-892), İbn Mace (202-273/817-886), İbn Hibban (ö. 354/965) ve Darımî (ö. 255/868) gibi zatlara ait hadis kitaplarının Enes'ten rivayet ettikleri, Ebû İsa et-Tirmizî (209-279/824-892)'nin hasen ve sahih olduğunu söylediği ve Müslim'in şartına uygun olduğu belirtilen²⁴ bir hadiste meâlen şöyle denilmektedir: "Peygamberimiz zamanında bir ara fiyatlar yükselmişti. Bunun üzerine halk, ey Allah'ın Rasulü, fiyat belirlersen nasıl olurdu? deyince Peygamberimiz şu karşılığı verdi: Yaratan, düren, yayan, rızık veren ve fiyat koyan Allah'tır. Ben hiç kimsenin canı ve malına dair bir haksızlıkta bulunmadan ve dolayısıyla hak sahiplerinin benden bir hak istemesine mahal bırakmadan Allah'a kavuşmayı umuyorum."²⁵

Şu mealde rivayetler de gelmektedir:

-Fiyat koymayınız, zira fiyat koyan Allah'tır.²⁶

-Ben fiyat koyamam, fiyat koyan Allah'tır.

-Ucuzluk ve pahalılık Allah'ın ordularından iki ordudur ki birisinin adı istek, diğersinin adı korkudur. Allah fiyatları düşürmek isterse, mal sahiplerinin kalplerine korku atarak mallarını ellerinden çıkartır ve ucuzluk olur. Fiyatların yükselmesini dileyince de kalplerde mallara karşı ilgi uyandırır ve böylece onlar mallarını habsederler²⁷. Anck Ukaylî, Enes'ten marfu olarak rivayet ettiği bu hadisin isnadında yalancı ve hadis uydurucu olarak bilinen Abbas isimli birisinin bulunduğunu kaydetmiştir²⁸.

-Eşyayı ucuzlatıp fiyatlatan Allah'tır. Fiyat biçmek Allah'a ait bulunan bir işe karışmak olacağından, caiz değildir²⁹.

-Allah fiyatları ucuzlattığı zaman üzülen ve onları yükselttiği zaman sevinen muhtekir ne kötü bir kuldur³⁰.

Yukarıdaki hadislerin fıkahî sahada olduğu gibi, hukuk ve ahlâk sahasında da büyük akisleri olmuştur. Hukuk ve ahlâk sahasıyla ilgili akisleri bizim konumuz dır

24) Muhammed Emin İbn Âbidin, *Reddu'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Mısır 1286, V, 394.

25) Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır 1313 III, 156; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, Mısır 1388/1968, 3. baskı, III, 597; ed-Darımî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, II, 249; İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen*, II, 741-42; Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, Mısır 1371/1952, 1. baskı, II, 244.

26) Damad, Abdurrahman Efendi b. Muhammed, *Mecmau'l-Enhur*, İst. 1310, II, 548.

27) Takıyüddin b. Ebi'l-Muna, *Nüzhetu'n-Nâzirin*, Mısır 1373/1954, 3. Baskı, s. 152.

28) Bkz. Muhammed b. Ali, eş-Şevkânî, *el-Fevaidu'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevdua*, el-Kahire, 1380/1960, s. 143.

29) Zekiyüddin Abdu'l-Azîm b. Abdi'l-Kavî el-Munziri, *et-Terğib ve't-Terhib*, Mısır 1352/1933, III, 243-44.

30) Ahmet Ziyâuddin b. Mustafa el-Gümüştanevî, *Ramûzü'l-Ehâdis*, İst. 1275, s. 242.

şındadır. Ancak şu kadarını belirtelim ki İslâm hukuk ve ahlâk sistemi, O'nun belirlediği inanç esaslarına dayanmak zorundadır. Aksi halde O'nun sistematüğinden söz edilemez. O itibarla yukarıdaki hadisler sahih ise, İslâm'ı kabul ettiğini söyleyen herkesin, mâna ve hikmetlerini kısa vâdede anlayamasa bile, bunlara teslim olması lâzımdır. Şu halde İslâm kelâmcıları arasındaki görüş ayrılıklarının mâkul iki sebebi olabilir. Bunların birincisi, hadislerin sıhhatında ittifakın bulunmaması; ikincisi, sıhhatında ittifak edilen nasların farklı yorumlara müsait bulunmasıdır. Bu iki ihtimal dışındaki görüş ayrılıkları ayrı bir konudur ve ayrı prensiplere göre tartışılmalıdır. Değilse, büyük bir fikir anarşisi söz konusudur ve bu, sözü uzatmaktan başka bir işe yaramaz. Halbuki, yakın tarihimizde ve günümüzde mezkûr hadislere gösterilen reaksiyonların sahipleri, bu temel prensipleri dikkate almadıklarından, işi böyle bir çıkmaza sokmaktadırlar. Bu da bizi haklı olarak onların ilim adı altında bâzı art düşünceler beslediklerinden şüphelendirmektedir. Bu hatırlatmadan sonra şimdi sözü geçen hadisler hakkında söylenenlere ve kendi değerlendirmelerimize geçebiliriz.

Günümüz yazarlarından Sabri Hilmi Ülgener, yukarıdaki hadisleri geniş bir şekilde tahlil etmiştir. Ona göre bu hadisler inanç bakımından bütün olayların tek müessire bağlanmasını, arz ve talep muvazenesini ve neticede fiyatların teşekkülünün beşerî iradeden üstün olan ilâhî irade ve takdire bağlı bir kanun olması dolayısıyla bu iradeye boyun eğmek fikirlerinin yerleştirilmesini hedef almaktadır. O itibarla bu hadislerin çok yönlü olarak ele alınması lâzımdır.

Yazarın bu görüşü yanlış olmamakla birlikte, Ehl-i Sünnet'in kaza ve kader konusundaki görüşü ışığında ele alınmadığı takdirde yuvarlaklık ve belirsizlik taşır. Yazar, konuya Batı kaynaklı modern iktisat nazariyeleriyle ve İslâm hakkındaki tesbitlerinde tarafsız olmadığını bildiğimiz müsteşriklerden Goldziher (1850-1921)'in tesbitleri gözlüğüyle bakmakta, uzun tahlillerden sonra, katılmamız mümkün olmayan, özetle şu sübjektif sonuçlara varmaktadır: Bu hadis sosyal, siyasî ve ekonomik bir takım sebeplerin sevkiyle söylenmiştir. Müdahaleci Ortaçağ Hellenist Hıristiyan ve Jüstinyen hukuk kültürüne bir reaksiyon ve serbest piyasayı savunan Hıristiyanlık görüşüne paraleldir³¹.

Halbuki İslâm, fitrî ve kâinat sistemiyle eşleşmiş bir dindir. Böyle bir dinin hukuk ve ahlâk sistemine temel olan inanç esasları mutlak gerçeğin ifadesi olup bunların şu veya bu beşerî zümrenin etkisinde olduğunu düşünmek, bu dini tanımamaktır.

Hadislerin çok yönlü olarak ele alınması gerektiğine katılıyoruz. Burada önemli olan, varılacak sonuçların art düşünceden kurtulmuş olmasıdır. Kelâmcılar ve hukukçular İslâm dışı bâzı kültürlerin etkisi altında kalmak v.b. gibi sebeplerle, yanılabilirler: ama Allah ve Peygamber'i şu veya bu etki altında kalmaz ve yanılmazlar.

Yukarıdaki hadislerden bir kısmı zayıf ve hatta mevzu olabilir. O takdirde bu ihanetin faturası dine çıkarılmaz. Hadislerin hepsini sahih farzederek, yorumda ek-

31) Bkz. Ülgener, Sabri, *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Mayaş Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1984, s. 119-148.

siklik veya yanlışlık olabilir. Bu durumda hadislerin yorumunu Kur'an'ın hakemliği altında yapmak en sağlam çıkar yoldur. Bu itibarla biz, bahsi bununla noktalamaya geçmeden, yukarıdaki hadislerle ilgili bâzı yorumlara işaret edelim.

Evvelâ bu hadisler fiyat koymayı mutlak olarak yasaklıyor. O halde mal sahipleri de bu yasağın kapsamına girmektedir. Buna göre gerek devlet ve gerek mal sahipleri sun'î fiyat belirlemekten menedilmektedir. Fiyat koymanın Allah'a havale edilmesi hakikî ve tabîî fiyatlara riayet edilmesine işaret içindir. Hakiki ve tabîî fiyatların teşekkülü ne mal sahiplerinin, ne de devletin yapabileceği bir iştir; bu, insanlarüstü sebeplerle olabilir ki bu sebeplerin yaratıcısı Allah'tır.

Nitekim Ülgener de şu ihtimaller üzerinde duruyor: "Liberal (serbest) ekonominin tercih edilmiş sebebi, basit site hayatında aranmalıdır. Bu şartlar geniş bir müdahaleden ziyade serbest ekonomiye daha elverişli görünüyor. Çünkü henüz kendine yeterli olmadığından, hariçten gıda vesair maddeleri almak durumunda idi. Şehre hariçten zahire celbeden tüccara bol ve bereketli rızık vâd edilmesi maddi şartların doğurduğu bir zaruretin ifadesi idi. İşte narh aleyhtarlığı bundan dolayı olabilir. Ayrıca ihtikâr faaliyetleri had safhada olmadığı gibi, devlet de ciddî bir müdahaleyi başaracak güçte değildi. Serbest ekonomi şehirleşme ve kalkınmaya yarayabileceğinden, ticarî faaliyete müsamaha gösterilmiş olabilir."³²

Ancak, Ülgener zaman zaman bu gibi tesbitleri yapmakla birlikte bunlara tamamen zıt tesbitler de yapmaktadır.

6. Konunun, Kur'an'ın Hakemliği Altında Değerlendirilmesi

Kur'an ekonomik hayata büyük yer verir. O, topluluklarda meydana gelen krizlerin semavî ve beşerî sebeplerini ve çözüm önerilerini veren beyanlarla doludur. En çarpıcılarına göz atınca görülür ki; Kur'an; "İnsanların mutlaka biraz korku, açlık, mallar, canlar ve meyvelerden eksiltmekle belâlandırılacağını, Allah'ın kâinata hâkim olan kanunları gereği meydana gelmiş bu kaçınılmaz olan ve dolayısıyla kulların faaliyetleriyle ilgili bulunmayan durumlar karşısında herşeyin, Allah'a ait olduğunu söylemek suretiyle dayanıklılık gösterenlerin gerçeği bulup ona göre tedbir almakla mânen ve maddeten kurtulacağını"³³; "Bolluk ve ucuzluk gibi iyi durumları belli kanunlarının gereği olarak Allah'tan bilmekte haklı; ancak, Allah'ın kanunlarının normal ve zarurî gereği olmayan marjinal kıtlık, kuraklık ve pahalılık gibi kötü durumların yaratılmasında kendi kötü davranışlarının sorumluluk payını unutarak bunları uğursuz kabul ettikleri peygamberlere isnat etmekte haksız olduklarını"³⁴; (yani netice olarak gerek bolluk ve ucuzluğun ve gerek kıtlık, kuraklık ve pahalılığın başıboş olmayıp Allah'ın ölçüp biçtiği bir kısım kanunlarının gereği olduğu, ancak bu kanunların hoş karşılanan veya karşılanmayan sonuçları üzerinde insanın müs-

32) A. g. e., s. 125.

33) el-Bakara, 154-57.

34) en-Nisa, 78-79.

bet veya menfi davranışlarının etkili olacağına da Allah'ın bir kanunu olduğunun unutulmaması gerektiğini), "Firavun ailesinin kuraklık, kıtlık, açlık ve meyvelerden eksiltmekle cezalandırıldıklarını, onların ise bunun farkında olmayarak bolluğu kendilerinden, kıtlığı da Hz. Musa'nın ve beraberindekilerin uğursuzluğundan bildiklerini, halbuki bunun kendi yanlış davranışları karşısında Allah'ın vermiş olduğu bir belâ olup, onların hatalarının farkına vararak dönmelerini sağlamak hikmetine matuf olduğunu; gökten su indirip onun sebebiyle ekin, zeytin, hurma, üzüm ve her türlü meyveden rızıkları Allah'ın yarattığını"³⁵, "istiğfar ve tevbe etmeleri halinde değerli mallarla yararlandırılacaklarını"³⁶, "Başlarına gelen her türlü felâketin kendi kötü iş ve davranışları sebebiyle Allah'ın bir cezası olduğunu, iman edip İlahî hükümleri tatbik ettikleri takdirde gökten ve yerden onların üzerine bolluk ve bereket kapılarının açılacağını, bu durumlar karşısında yapılacak iş, kâinatın ve hadiselerin sahipsiz ve başıboşluk içinde cereyanını sanmak suretiyle ümitsizliğe ve küfre düşmek değil, Allah'a inanıp kötülüklerden, kıtlık ve pahalılığa götüren davranışlardan sakınmak olduğunu, iyilerle kötülerin aynı İlahî muameleye tâbî olamayacağını, Allah'ın bu kanununun asla değişmeyeceğini"³⁷; "Canlara ve mallara tapılmayarak gerektiğinde bunların Allah yolunda harcanmaları gerektiğini, aksi halde Allah'ın cezasının kaçınılmaz olduğunu"³⁸; "O halde insanların kendi elleri ile tehlikelere atılmaları gerektiğini"³⁹; "Allah'ın koyduğu yasaklardan korunmaları hiç hesap etmedikleri bir taraftan rızıklandıracağını"⁴⁰; "Karada ve denizde her türlü fesadın (bozukluğun) insanların kendi elleriyle kazandıkları yaramazlıklar sonucu ortaya çıkacağını, bundan ders alınarak aynı hataların tekrar edilmemesi gerektiğini"⁴¹ haber vermiştir.

İşte fiyatlar meselesiyle ilgili hadisleri ve bunların kelâmcılar ve hukukçular tarafından yorumlanmasında görülen farklılıkları bu gibi ayetlerin beyanları ışığında çözüme kavuşturmak lâzımdır.

SONUÇ

Bütün bunlardan elde edilebilecek sonuç şudur: Bolluğun ve gerçek ucuzluğun, kıtlığın ve gerçek pahalılığın semavî sebeplerinin tek yaratıcısı Allah'tır. Ancak Allah'ın kâinattaki kanunları dışında kalan marjinal boluluk ve ucuzluğu veya kıtlık ve pahalılığı yaratması, insanların kendi elleriyle kazanmış oldukları iyilikler veya kötülükler sebebiyledir. O halde sebepsiz veya sebepli yaratmayı Allah'tan başkasına is-

35) el-Bakara, 12; el-Araf, 7; en-Nahl, 16.

36) Hud, 11.

37) er-Rûm, 30; en-Nahl, 16; el-Kasas, 28; ez-Zümer, 39; el-Câsiye, 45; el-Mâide, 66; el-Âraf, 96; el-Ahzab, 62.

38) et-Tevbe, 24.

39) el-Bakara, 195.

40) et-Talak, 3.

41) er-Rûm, 42.

nad eden görüş Kur'an'a uymadığı gibi, marjinal pahalılık veya ucuzluk sebebi olan hür irade ile kesbi dahi kullara nisbet etmeyen veya ifadelerinden böyle bir netice sezilen görüşler de Kur'an'a uygun değildir. Ehl-i Sünnet'le Mutezile'nin kaza ve kader probleminde ve onun bir uzantısı olan fiyatların artış veya düşüşü meselesindeki farklı görüşlerine rağmen bu müşterek çizgide birleşmeleri mümkündür. Zaten Kadı Abdu'l-Cabbar'ın yukarıda tamamıyla sunduğumuz açıklamaları Mu'tezile'nin eski katılıklarının bir hayli yumuşadığını gösterdiği gibi, Hasan Çelebi ve Mes'ud Şirvani'nin tesbitleri de aradaki farkın Bakıllanî ve benzerlerinin sözlerinden anlaşıldığı kadar olmadığını ortaya koyuyor. Tekrar edelim ki fiyatlar meselesindeki ihtilâf, esasen kaza ve kader problemiyle ilgilidir. Onu çözmeden Allah'ın ve kulların fiilleri arasındaki münasebet sınırları ile yakından alâkalı olan bu mesele de çözülemez. Bunu yapmak için de, esas alınacak şey; sadece Kur'an'ı ve sahih hadisleri. biz istediğimiz gibi değil, onların olduğu ve anlattığı gibi, ve bir bütünlük içerisinde anlamak ve almaktır. Değilse tartışma bitmez ve bir sonuç alınamaz.